

TETARTERA DIN SECOLUL AL XII-LEA DIN COLECȚIA CONSTANTIN ORGHIDAN

Gheorghe MĂNUCU-ADAMEȘTEANU*

Cuvinte-cheie: *tetartera, nordul Dobrogei, colecția C. Orghidan.*

Mots clés: *tetartera, nord de la Dobroudja, collection C. Orghidan.*

Rezumat: *La Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române se păstrează colecția lui Constantin Orghidan, membru al Societății Numismatice Române între 1924-1944, formată din 10.167 de piese: dintre acestea, 8.025 sunt monede grecești, romane, bizantine, medievale și moderne. Restul este reprezentat de colecția de sigilii, medalii și obiecte arheologice. Din păcate, pentru nici o piesă nu se cunoaște locul de proveniență, obiectele fiind achiziționate din țară și din străinătate, Constantin Orghidan fiind un bun client al negustorilor de antichități din Amsterdam, Londra, Zürich sau Paris.*

Printre monedele bizantine se află un grup de tetartera și ½ tetartera, din bronz, emisiuni puse în circulație în timpul domniei împăraților Alexios I Comnenul (1081-1118) - cinci exemplare, Ioan II Comnenul (1118-1143) - patru exemplare, Manuel I Comnenul (1143-1180) - șapte exemplare și de la Andronic I Comnenul (1183-1185) - două exemplare.

Grupul nu este prea numeros, totalizează doar 18 piese, dar se remarcă prin faptul că acest tip de monedă mărunță este mai puțin cunoscut, predominante, în secolul al XII-lea, fiind emisiunile din billon - aspron trachy.

Locul de proveniență/achiziție al monedelor nu este cunoscut. Totuși, având în vedere că în cadrul colecției C. Orghidan am identificat mai multe piese turnate de atelierul care a funcționat la Isaccea - Noviodunum - Vicina: un follis anonim din clasa C, de la împăratul Mihail IV (1034-1041) (CNBAR, inv. O.2677), un follis anonim din clasa F, surfrapat pe un follis anonim din clasa E, emisiuni ale împăratului Constantin X (1059-1067) - piesă inedită (CNBAR, inv. O.2511) sau un follis semnat de la împăratul Roman IV (1067-1071) - piesă inedită (CNBAR, inv. O. 2520) -, putem considera că unele monede ar putea să provină din descoperiri făcute în nordul Dobrogei. Altele, care nu se întâlnesc printre emisiunile cunoscute din nordul Dobrogei, reprezintă, cu siguranță, achiziții.

* Gheorghe MĂNUCU-ADAMEȘTEANU: București; e-mail: manad_g@yahoo.com

Résumé: Le Cabinet Numismatique de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine conserve la collection d'antiquités de l'ingénieur Constantin Orghidan, membre de la Société Numismatique Roumaine aux années 1924-1944. L'accumulation consiste en 10.167 objets, dont 8.025 sont des monnaies grecques, romaines, byzantines, médiévales et modernes, tandis que le reste réunit une collection de sceaux, médailles et objets archéologiques. Regrettablement, nous n'avons aucun renseignement concernant les lieux de provenance des pièces, puisqu'il s'agit d'un ensemble constitué par des acquisitions successives sur les marchés d'antiquités internes et externes de l'époque: Constantin Orghidan était un des clients fidèles des marchands spécialisés d'Amsterdam, Londres, Zürich ou Paris.

Parmi les monnaies byzantines de la collection C. Orghidan il y a un groupe de tetartera et ½ tetartera de bronze, émissions mises en circulation pendant les règnes respectifs des empereurs Alexis Ier Comnène (1081-1118) - cinq exemplaires; Jean II Comnène (1118-1143) - quatre exemplaires; Manuel Ier Comnène (1143-1180) - sept exemplaires et Andronic Ier Comnène (1183-1185) - deux exemplaires.

Certes, le groupe n'est pas nombreux, il compte 18 pièces seulement, mais il se fait remarquer par la rareté de ce type de petite monnaie, l'époque étant dominée par les émissions de billon-aspron trachy.

On ne connaît pas le lieu de provenance/d'acquisition des monnaies. Toutefois, compte tenu du fait que nous avons identifié, parmi les pièces de la collection C. Orghidan, plusieurs exemplaires coulés issus de l'atelier en fonction à Isaccea - Noviodunum - Vicina: un follis anonyme de la classe C, de l'empereur Michel IV (1034-1041) (CNBAR, inv. O.2677), un follis anonyme de la classe F, surfrappé sur un follis anonyme de la classe E, émissions de l'empereur Constantin X (1059-1067) - pièce inédite (CNBAR, inv. O.2520), un follis signé de l'empereur Romain IV (1067-1071) - pièce inédite (CNBAR, inv. O.2520) -, nous sommes d'avis qu'il n'est pas totalement à exclure la possibilité d'une provenance de découvertes faites sur le sol de la Dobroudja de nord, pour nombre de monnaies du groupe concerné. Les autres pièces du groupe, inconnues parmi les émissions identifiées dans l'ensemble des trouvailles monétaires du nord de la Dobroudja, représentent, sans doute, des acquisitions.

În anul 1952 apărea volumul lui Vitalien Laurent despre sigiliile din colecția C. Orghidan, păstrate în colecția Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române (CNBAR). La finalul lucrării, pe baza unor criterii iconografice, autorul făcea și o scurtă trecere în revistă a trei grupuri de „jetoane” - opt (catalog 685), trei (catalog 686) și 13 exemplare (catalog 687) - pe care le atribuia împăratului Alexios I Comnenul (1081-1118)¹.

Identificarea unui tetarteron de plumb de la împăratul Alexios I Comnenul² în colecția particulară a doctorului Ion Donoiu din București³, primul exemplar de acest fel descoperit la noi în țară (în Dobrogea), ne-a determinat să verificăm și

¹ LAURENT 1952, p. 305-306.

² MĂNUCU-ADAMEȘTEANU et alii 1992-1993, p. 135-138.

³ Moneda se află în prezent în colecția Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrila Simion” din Tulcea, fiind donată de doctorul Ion Donoiu.

piesele din colecția C. Orghidan care, spre surprinderea noastră, se încadrează, toate, în aceeași categorie a monedelor de plumb - *tetartera*⁴.

Constantin Orghidan, membru al Societății Numismatice Române între anii 1924-1944, a alcătuit o colecție impresionantă, totalizând 10.167 piese; dintre acestea, 8.025 sunt monede grecești, romane, bizantine, medievale și moderne. Restul este reprezentat de colecția de sigilii, medalii și obiecte arheologice⁵. Din păcate, pentru niciuna dintre piese nu se cunoaște locul de proveniență, ele fiind achiziționate atât din țară, cât și din străinătate, Constantin Orghidan fiind un bun client al negustorilor de antichități din Amsterdam, Londra, Zürich sau Paris. Excepție face colecția de 691 de sigilii, care include și cele 24 de monede din plumb, care a fost cumpărată în anul 1938 de la un furnizor din Istanbul, prin intermediul americancei Gertrude Carp; aceasta îl ajutase și pe un alt mare amator de antichități, pe Hochland Shaw, a cărui donație avea să stea la baza impresionantei colecții de la Dumbarton Oaks⁶. Din aceste considerente, nu putem stabili dacă monedele de plumb constituie descoperiri izolate sau provin dintr-un tezaur, după cum ne sugerează starea lor de conservare, asemănătoare, dar și numărul relativ mare de piese.

În continuare voi prezenta un alt grup de *tetartera* și $\frac{1}{2}$ *tetartera*, dar din bronz, emisiuni puse în circulație în timpul domniei împăraților Alexios I Comnenul (1081-1118) - cinci exemplare, Ioan II Comnenul (1118-1143) - patru exemplare, Manuel I Comnenul (1143-1180) - șapte exemplare și de la Andronic I Comnenul (1183-1185) - două exemplare⁷.

Grupul nu este prea numeros - totalizează 18 piese -, dar se remarcă prin faptul că reunește exemplare ale unui tip de monedă mărunță care este mai puțin cunoscut, predominante între descoperirile înregistrate până acum fiind emisiunile din *billon* - *aspron trachy*⁸.

Locul de proveniență/achiziție a monedelor ce alcătuiesc lotul nu este cunoscut. Totuși, având în vedere că în cadrul colecției C. Orghidan am identificat mai multe piese turnate în atelierul care a funcționat la Isaccea - *Noviodunum* - *Vicina*: un *follis* anonim din clasa C, de la împăratul Mihail IV (1034-1041) (CNBAR, inv. O.2677)⁹, un *follis* anonim din clasa F, surfrapat pe un *follis* anonim din clasa E, emisiuni ale împăratului Constantin X (1059-1067) - piesă inedită (CNBAR, inv. O.2511) sau un *follis* semnat de la împăratul Roman IV (1067-1071) - piesă inedită (CNBAR, inv. O.2520) -, putem considera că și unele dintre monedele care ne rețin atenția ar putea proveni din descoperiri făcute în nordul Dobrogei.

⁴ Piesele au fost transferate la Cabinetul Numismatic al Muzeului Național de Istorie a României și le-am putut studia - la vremea respectivă - prin amabilitatea fostei șefe a Cabinetului Numismatic, Constanța Știrbu, căreia îi păstrez o vie recunoștință.

⁵ VELTER 1994, p. 7.

⁶ LAURENT 1952, p. 3-5.

⁷ Mulțumesc și pe această cale colegului Viorel Petac, șef al CNBAR, prin amabilitatea căruia am putut vedea monedele din colecția CNBAR și pentru fotografierea pieselor.

⁸ Pentru descoperirile monetare din nordul Dobrogei (jud. Constanța și jud. Tulcea), datând din perioada 1092-1204, vezi MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019, I-II.

⁹ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019, II, p. 834, catalog 5986bis.

Reforma monetară din anul 1092

În septembrie 1092, după asocierea la domnie a fiului său, Ioan (1 septembrie) și începerea noului an fiscal bizantin, împăratul Alexios I întreprinde o reformă monetară care nu este menționată de istoricii bizantini, cu excepția unei aluzii a lui Ioan Zonaras, dar care poate fi urmărită în documentele grecești și italiene¹⁰.

Barbara Koutava-Delivoria, bazându-se pe faptul că *trachea chicata* sunt menționate în testamentul lui Symbatios Pakurianos din anul 1090, presupune că reforma monetară a avut loc cu 2 ani înaintea anului 1092¹¹, an ce este acceptat de majoritatea cercetătorilor, pe baza menționării hyperperilor în testamentul Sf. Christodoulos și pe baza baterii primelor emisiuni de *electrum*, cu ocazia încoronării lui Ioan II¹².

Acum sunt create o serie de monede noi, a căror valoare, în unele cazuri cum este *tetarteronul* sau jumătatea de *tetarteron*, nu a fost pe deplin clarificată:

- *hyperpiron* - o monedă concavă din aur de 20 ½ carate, a cărei valoare rămâne relativ constantă în perioada 1092-1204;

- *trikephalon*¹³, *nomisma trachy aspron* sau *trachy de electrum* - o monedă concavă de aur, cu valoare redusă, al cărei titlu era cuprins între 5 și 7 carate; ea valora o treime dintr-un hyperpiron și avea un titlu teoretic de 7 carate;

- *aspron trachy de billon* sau *stamenon* - o monedă concavă de cupru, cu un conținut de 6-7 % argint; cantitatea de argint era sub valoarea teoretică a monedei (1 *hyperpiron* = 48 *stamena*);

- *tetarteron* (cea mai mică unitate) - era o piesă din cupru, cu flanul drept. În perioada de început putea să conțină câteva procente de argint iar, în mod excepțional, în timpul lui Alexios I, sunt puse în circulație și piese din plumb. Izvoarele nu menționează valoarea *tetarteronului*, dar ea era, desigur, inferioară *follisului*;

- ½ *tetarteron* - monedă mărunță, cu flanul drept, bătută din cupru și foarte rar - numai pe durata domniei lui Alexios I - din plumb¹⁴.

Revenind la *tetartera* din colecția C. Orghidan, vom încerca să facem o scurtă prezentare a emisiunilor din timpul domniei fiecărui împărat, cu referiri la

¹⁰ Pentru cronologia și caracterul acestei reforme vezi MORRISON 1979, p. 419-464; METCALF 1979, p. 104-106; GRIERSON 1982, p. 225; HENDY 1999, p. 37-45, 192-201; pentru plasarea reformei înainte de septembrie 1092 vezi IORDANOV 1978, p. 7-12 (propune intervalul 1087-1092) și KOUTAVA-DELIVORIA 1995, p. 13-36 (cel târziu anul 1089).

¹¹ KOUTAVA-DELIVORIA 1995, p. 22-24, anul 1090 fiind un *terminus ante quem*.

¹² HENDY 1969, p. 39-49; MORRISON 1979, p. 448-450.

¹³ Unii autori preferă să folosească termenul de *trikephalon* pentru a desemna moneda cu valoarea de 1/3 *hyperpiron*, confecționată dintr-un aliaj din aur și argint, frecvent întâlnit în documentele contemporane, denumirea de *aspron trachy* fiind aplicată și monedei din *billon*, cunoscută și ca *stamenon*, vezi PAPADOPOULOU 2015, p. 180, nota 3.

¹⁴ Pentru noul sistem monetar vezi MORRISON 1970, p. 668-671; METCALF 1979, p. 104-106; GRIERSON 1982, p. 10-11, 216-217; HENDY 1999, p. 42-45, 192-201.

descoperirile înregistrate în nordul Dobrogei, pentru a cunoaște frecvența acestora și o posibilă legătură cu teritoriul Dobrogei¹⁵.

Alexios I Comnenul (1081-1118).

În timpul acestui împărat au fost puse în circulație multe emisiuni de *tetartera*, din plumb (Constantinopol, emisiunea 1; Thessalonic, emisiunea 1), dar mai ales din „cupru” (Constantinopol, emisiunea 2, Tipul C, Tipul D și Tipul E; Thessalonic, emisiunile 2, 3, 4 și 5)¹⁶.

Necesarul de monede a fost completat, pe lângă Constantinopol și Thessalonic, și de producția unui atelier neprecizat, care a funcționat pe teritoriul Greciei. Se presupune că piesele de $\frac{1}{2}$ *tetarteron* au fost bătute la Thessalonic ? și într-un atelier din Grecia ?. Dintre acestea, în colecția C. Orghidan se regăsesc emisiunile a două ateliere:

Constantinopol, emisiunea 2 - un exemplar (catalog 1).

Piesele descoperite la Nufăru (trei exemplare), Isaccea - *Noviodunum - Vicina* (două exemplare), *Dinogetia*-Garvăn (un exemplar) și Constanța (un exemplar), ne arată o pătrundere rapidă a acestei emisiuni timpurii în nordul Dobrogei, destul de bine reprezentată (șapte exemplare)¹⁷.

Constantinopol, Tip E - un exemplar (catalog 2).

În nordul Dobrogei se cunosc șase exemplare, dintre care cinci sunt descoperite la Isaccea - *Noviodunum - Vicina*¹⁸.

Thessalonic, emisiunea 2 - trei exemplare (catalog 3-5).

Această emisiune însumează cel mai mare număr de piese, 87 de *tetartera*, de la un împărat - Alexios I Comnenul - găsite în nordul Dobrogei¹⁹.

Ioan II Comnenul (1118-1143).

Tetarteron

Constantinopol tip A - două exemplare (catalog 6-7).

Atelierul de la Constantinopol a pus în circulație două emisiuni - Tipul A și Tipul B, dintre care pe teritoriul nord dobrogean sunt cunoscute doar trei exemplare din tipul A, descoperite la Isaccea - *Noviodunum - Vicina* (două exemplare) și Nufăru (un exemplar)²⁰.

Constantinopol Tip B - un exemplar (catalog 8).

Acest tip nu a mai fost semnalat în nordul Dobrogei, fapt care, în cazul de față, ne indică o achiziție din afara României. De remarcat că, pe acest exemplar, reversul este bătut inversat: în mod normal Maica Domnului, în poziție orantă, este orientată spre dreapta, în timp ce aici Maica Domnului, în poziție orantă, este întoarsă spre *stânga*.

$\frac{1}{2}$ *Tetarteron*

¹⁵ Cu privire la descoperirile monetare din nordul Dobrogei, din perioada 1092-1204, vezi MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019, vol. I-II.

¹⁶ Pentru identificarea / atribuirea pieselor m-am bazat pe HENDY 1999.

¹⁷ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 357-358, catalog 445-451.

¹⁸ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 362, catalog 454-459.

¹⁹ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/I, p. 279; II, p. 363-373, catalog 462-548.

²⁰ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 407, catalog 765-767.

Thessalonic, Tip A - un exemplar (catalog 9).

Jumătățile de *tetartera* din Tipul A nu sunt cunoscute pe teritoriul nord-dobrogean, unde sunt semnalate doar două exemplare din Tipul B²¹.

Manuel I Comnenul (1143-1180).

Tetartera

Thessalonic, Tip A - trei exemplare (catalog 10-12).

Acest tip se regăsește printre monedele care au circulat în nordul Dobrogei (Isaccea - *Noviodunum* - *Vicina*, Păcuil lui Soare)²², dar prezența lor în număr relativ mare - trei exemplare - în colecția C. Orghidan, față de cele doar patru exemplare din nordul Dobrogei, ne sugerează că în colecție există și achiziții din afara țării.

$\frac{1}{2}$ *Tetarteron*

Thessalonic, Tip A - un exemplar (catalog 13).

Thessalonic, Tip B - un exemplar (catalog 14).

Atelier grecesc neprecizat, Tip A - două exemplare (catalog 15-16).

Dintre aceste emisiuni, doar cea de la Thessalonic, Tipul B se regăsește printre alte descoperiri din nordul Dobrogei²³. Varietatea tipurilor și numărul relativ mare de piese prezente în colecția C. Orghidan, ne semnalează, din nou, posibila existență a unor piese achiziționate din afara granițelor țării noastre.

Andronic I Comnenul (1183-1185).

Constantinopol - un exemplar (catalog 17).

Thessalonic, Tip A - un exemplar (catalog 18).

Ținând seama de absența altor descoperiri similare pe teritoriul nord-dobrogean, considerăm că cele două monede din colecția C. Orghidan au fost achiziționate din alte zone geografice. Menționăm, totuși, existența unui singur *tetarteron* - însă emisiune Thessalonic, Tipul B - de la împăratul Andronic I (1183-1185), care provine dintr-o colecție particulară din orașul Tulcea, fiind descoperit la Isaccea - *Noviodunum* - *Vicina*²⁴.

Pentru o mai bună percepere a realităților nord dobrogene, am prezentat și un tabel cu descoperirile de *tetartera* și $\frac{1}{2}$ *tetartera*, din nordul Dobrogei (jud. Constanța și jud. Tulcea), din perioada 1092-1203.

²¹ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 409, catalog 770-771.

²² MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 456-457, catalog 1017-1020.

²³ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 458, catalog 1021-1022.

²⁴ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019/II, p. 465, catalog 1043.

Emitent	Păcuiul lui Soare	Dinogetia Garvăn	Nufăru	Isaccea	Jud. Tulcea	Jud. Constanța	Nord Dobrogea TOTAL
Alexios I 1081-1118	9	3	47	84	2	2	159
Ioan II 1118-1143			1	6			9
Manuel I 1143-1180	1		2	11	1		21
Andronic I 1183-1185				1			1
Isaac II 1185-1195				1			2
Alexios III 1195-1203				4			4
TOTAL	10	3	51	107	3	2	197

Tabelul 1. Nordul Dobrogei. Descoperiri izolate *Tetartera* - $\frac{1}{2}$ *Tetartera* (1092-1203) (după Mănucu-Adameșteanu 2019/I, p. 440, Tabel 7).

Tableau 1. Dobrogea du Nord. Découvertes isolées *Tetartera* - $\frac{1}{2}$ *Tetartera* (1092-1203) (selon Mănucu-Adameșteanu 2019/I, p. 440, Tableau 7).

CATALOG

ALEXIOS I COMNENUL (1081-1118)

Tetarteron

Constantinopol

Emisiunea 2.

HENDY 1999, p. 231-232, nr. 33.1-33.13, pl. VI/33.3, 33.5, 33.11.

Rv. +ΑΛC ΔCC

1. AE; ora 6; 4,07 g; 18 x 16 mm; CNBAR, inv. O.2523.

Constantinopol

Tip E

HENDY 1999, p. 234, nr. 36.1-36.4, pl. VI/36.1-36.2.

Rv. ΛΕΞΙΩ ΔΕCΠΟΤΤΩΚ

2. AE; ora 6; 4,03 g; 14 x 19 mm; B; cu marginile tăiate; CNBAR, inv. O.2525
(Pl. I/2).

Rv. ? ΠΟΤΤΩ

Thessalonic*Emisiunea 2*

HENDY 1999, p. 235-236, nr. 38.1-38.9, pl. VI/38.3-38.4, emisiunea 2.

Rv. + ΛΛ ΣΙ ΔΕΣΠ

3. AE; ora 6; 3,27 g; 20 x 21 mm; B; CNBAR, inv. O.2522 (Pl. I/3).

Rv. + ΛΛ Δ

4. AE; ora 6; 3,07 g; 21 x 17 mm; B; CNBAR, inv. O.2521.

5. AE; ora 6; 2,17 g; 20 x 19 mm; B; surfrapată ?; CNBAR, inv. O.2526.

IOAN II COMNENUL (1118-1143)*Tetarteron***Constantinopol***Tip A*

HENDY 1999, anii 1137-1143 ?, p. 267-268, nr. 12b.1-12b.8, pl. X/12b.5.

Rv. + ΙΩΔCCΠΟΤ ΤΩΠΟΡΦΥΡΟΓΝΤ

6. AE; ora 6; 4,32 g; 18 x 19 mm; CNBAR, inv. O.2528.

7. AE; ora 6; 3,68 g; 20 x 18 mm; CNBAR, inv. O.2527 (Pl. I/7).

Rv. ΔCCΠΟΤ ΤΟΠΟΡΦΥΡΟΓ

Constantinopol*Tip B*

HENDY 1999, anii 1118-22 ?, p. 269-270, nr. 13.1-13.9, pl. X/13.6.

Rv. Maica Domnului în poziție orantă, întoarsă spre dreapta.

8. AE; ora 6; 3,07 g; 18 x 17 mm; B; CNBAR, inv. O.2530 (Pl. I/8).

Rv. Maica Domnului în poziție orantă, întoarsă spre *stânga*. $\frac{1}{2}$ *Tetarteron***Thessalonic.***Tip A.*

HENDY 1999, anii 1122-1237 ?, p. 271-272, nr. 16a.1-16a.5, pl. X/16a.5.

9. AE; ora 6; 2,14 g; 14 x 15 mm; B; surfrapat ?; CNBAR, inv. O.2529 (Pl.

I/9).

MANUEL I COMNENUL (1143-1180)*Tetartera***Thessalonic***Tip A*

HENDY 1999, tip A (standard greu), anii 1152-cca. 1160, p. 329-331, nr. 18.1-18.23, pl. XVI/18.4, 18.6, 18.17-18.18.

Av. – legendă columnară:

Θ Ϙ

Γ Π

€ O

S

Rv. ΜΑΝΘ ΗΛ ΔΕΣΠΟΤ

10. AE; ora 6; 4,90 g; 21 x 19 mm; B; CNBAR, inv. O.2547.

11. AE; ora 6; 3,68 g; 20 x 19 mm; B; CNBAR, inv. O.2533.

12. AE; ora 6; 3,55 g; 21 x 18 mm; B; CNBAR, inv. O.2531 (Pl. I/12).

Av. – legendă columnară:

⊙ Ϡ

Γ Π

€ O

Rv. ΜΑΝΘ ΗΛ ΔΕΣΠ.Τ

½ Tetarteron

Thessalonic.

Tip A.

HENDY 1999, standard greu, anii 1143-1152 ?, p. 333-334, nr. 20.1-20.12, pl. XVI/20.1, 2, 6.

13. AE; ora 6; 2,88 g; 20 x 19 mm; B; CNBAR, inv. O.2534 (Pl. I/13).

Thessalonic.

Tip B.

HENDY 1999, standard greu, cca. anii 1160-1167 ?, p. 334-335, nr. 21.1-21.3, pl. XVI/21.2-21.3.

Rv. ΜΑΝΘΗΛ ΔΕΣ ΠΟΤΗ

14. AE; ora 6; 2,27 g; 18 x 16,50 mm; CNBAR, inv. O.2532 (Pl. I/14).

Atelier grecesc necunoscut.

Tip A

HENDY 1999, standard ușor, anii 1143-1152, p. 335-336, nr. 22.1-22.25, pl. XVI/22.19, 21.

15. AE; ora 6; 1,98 g; 16 x 14 mm; B; cu marginile tăiate ulterior; CNBAR, inv. O.2535.

16. AE; ora 6; 1,84 g; 17 x 15 mm; B; cu marginile tăiate ulterior; CNBAR, inv. O.2536 (Pl. I/16).

ANDRONIC I COMNENUL (1183-1185)

Constantinopol.

HENDY 1999, p. 351-352, pl. XVIII/5b.2-5b.9.

17. AE; ora 6; 2,77 g; 21 x 20 mm; B; cu marginile tăiate ulterior; CNBAR, inv. O.2544 (Pl. I/17).

Thessalonic.

Tip A

HENDY 1999, p. 352-353, nr. 6.1-6.6, pl. XVIII/6.1, 6.6.

18. AE; ora 6; 3,44 g; 20 x 19 mm; B; CNBAR, inv. O.2546.

BIBLIOGRAFIE

GRIERSON 1982 – P. Grierson, *Byzantine coins*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1982.

HENDY 1969 – M. F. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261*, *Dumbarton Oaks Studies*, Washington, 1969.

HENDY 1999 – A. Bellinger and Philip Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, volume IV, Part 1, Michael F. Hendy, *Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, Washington, 1999.

IORDANOV 1978 – I. Iordanov, *La réforme monétaire d'Alexis Ier Comnène (1081-1118) à la lumière des trouvailles numismatiques de la Bulgarie orientale (en bulgare)*, *Arheologija* 20/1 (1978), p. 7-12.

KOUTAVA-DELIVORIA 1995 – B. Koutava-Delivoria, *Les chicata, les protocharaga et la réforme monétaire d'Alexis I Comnène*, *Revue belge de Numismatique et de Sigillographie* 141 (1995), p. 13-36.

LAURENT 1952 – V. Laurent, *La collection C. Orghidan*, Paris, 1952.

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 2019 – Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Monede bizantine descoperite în Dobrogea*, vol. 8, *Monede bizantine descoperite în nordul Dobrogei, secolele XI-XIII (1092-1204)*, părțile I-II, București, 2019.

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU *et alii* 1992-1993 – Gh. Mănucu-Adameșteanu, I. Donoiu, S. Apostolescu, T. Apostolescu, I. Poll, *O monedă rară emisă de împăratul Alexios I Comnenul*, *BSNR* 86-87/141-142 (1992-1993), 1996, p. 135-138.

METCALF 1979 – D. M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe, 820-1396*, Second Edition, London, 1979.

MORRISON 1970 – C. Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale. 2. De Philippicus à Alexis III (711-1204)*, Bibliothèque Nationale, Paris, 1970.

MORRISON 1979 – C. Morrisson, *La Logarike: Réforme monétaire et réforme fiscale sous Alexis Ier Comnène*, *TM* 7 (1979), p. 419-464.

PAPADOPOULOU 2015 – P. Papadopoulou, *Coinage and the Economy at the End of the Twelfth Century: An Assessment*, în: A. Simpson (ed.), *Byzantium, 1180-1204: The Sad Quarter of a Century*, Athens, 2015, p. 179-194.

VELTER 1994 – A.-M. Velter, *Catalogul monedelor Principatului Transilvaniei. Colecția ing. Constantin Orghidan*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 1994.

Pl. I. *Tetartera* din secolul al XII-lea din colecția Constantin Orghidan.
Pl. I. *Tetartera* du XIIe siècle de la collection Constantin Orghidan.